

Mesto etnologije v prenovi mestnih in vaških naselij

Referat na posvetovanju »Aktualni vidiki prenove naselbin na Slovenskem«

Mesto etnologije v prizadevanjih za prenavo bi moralo biti določeno že s samo opredelitvijo stroke. Vendar pa je treba to opredelitev kar naprej ponavljati in se na tak način samopotrjevati; tudi v družbi bolj ali manj sorodnih strok, kar dokazuje, kako slabo je njihovo medsebojno poznavanje. Ker je prenova interdisciplinaren proces, se v zadnjem času zdi, da je pojasnjevanje mesta, vloge ali potrebnosti etnologije v teh okvirih spet na dnevnem redu. Večkrat so po sredi tudi povsem praktična vprašanja, npr. financiranje (!). Za okvire prenove ni brez pomena opredelitev stroke, ki raziskuje ljudsko ali množično kulturo in vsakdanji način življenja v vseh obdobjih zgodovinskega razvoja. Historizem narekuje genetično, razvojno raziskovanje življenjskega sloga tako v mestnih kakor tudi vaških naseljih ali drugih zaključenih območjih. Omenjena izhodišča stroke pa so se do danes dokaj skromno uveljavila celo na tistih področjih, ki so najbolj neposredno povezana s prenavo — med drugimi tudi v okviru spomeniškega varstva. Razpravljanje o vzrokih te neujeljenosti ni naš namen; gotovo pa je treba iskati odgovore (in seveda najti rešitve) tudi v subjektivnih, zastarelih naziranjih zunaj stroke same, opredeljevanjih s pomočjo diskvalifikatorskih argumentacij (ki se najpogosteje ustavljajo na podobnostih s sociologijo), ne nazadnje pa so najbrž vzroki tudi v neustreznem rešenem kadrovskem vprašanju in morda še kje.

Metodologija in metodika etnološkega deleža pri prenovi, ki jo pojmuje kot interdisciplinaren proces, sta morda nekoliko bolj izdelani za prenavo mestnih naselij. Lahko bi dejali, da smo že prišli tudi do nekaterih rezultatov, še boljše spoznanj. Z nekaterimi korekturami, ki jih prinašajo spoznanja ob novih prenovitvenih akcijah, danes že lahko govorimo o specifičnosti etnološkega pristopa pri prenovi mestnih naselij. Le-ta temelji na **razkrivanju zakonitosti razvoja odnosov med človekom in njegovim fizičnim-bivalnim in socialnim okoljem**. Razmerja človek-stanovanje, človek-stavba, človek-naselje, človek-širše okolje in podobna, vsa seveda pojmovana razvojno, so po dosedanjih izkušnjah izhodišča za določanje etnološkega deleža pri prenovi. Skratka, gre za ugotavljanje kontinuitete in različnih načinov bivanja v konkretnih »stilnih« lupinah in okoljih. Norme, okusi ali mode umetnostnega oblikovanja zunanjega in notranjega okolja so bile v vseh obdobjih zgodovinskega razvoja v dialektičnem razmerju s človekom in njegovim načinom življenja, tudi z njegovim bivalnim slogom. Ugotavljanje preteklih zakonitosti, pozitivnih in negativnih, primerjave s poznejšimi in sedanjimi, dajejo primerne nastavke za načrtovanje prenove, tj. za vključevanje historičnih okolij, lupin in življenjskih sestavin (tudi kvalitet) v sedanje življenje. Seveda pa prenovitveni proces že zaradi svoje interdisciplinarnosti naravnosti zahteva, vzporedno ali »mrežno« planiranje različnih ukrepov in družbenih gibanj, kot so sprotna in stalna vzgoja prebivalstva, animacija in klinično terensko delo z nosilci prenove — to je z ljudmi, ki bodo pripravljani to »zgodovino« sprejeti in z njo tudi živeti (primerjaj: Slavko Kremenšek, Uvod v elaborat o Cankarjevem nabrežju, Prenova stare Ljubljane, I. kare, Ljubljana 1981). Brez prave navezave prebivalcev na značilnosti nekega naselja, ki ga želimo prenoviti, prenova ne bo dosegla svojega namena. Razen tega bo uspešna le tista prenova, ki bo ob prenovljeni arhi-

tekturi vzporedno posegla tudi na področje prenove načina življenja ljudi, ki v nekem obravnavanem območju živijo. Menda so nekateri manj slavni primeri iz naše dosedanje prakse lep primer in potrdilo naših izhodišč.

Za delo pri prenovi mestnih naselij ima slovenska etnologija že nekaj izkušenj in rezultatov. Dosedanja sodelovanja stroke pri posameznih prenovitvenih načrtih so bila bolj ali manj uspešna v Izoli, Radovljici, Krškem, Ljubljani in še kje. Na drugi strani pa so bile tudi take prenovitvene akcije, ki etnološkega vidika niso upoštevale. O vseh dosedanjih akcijah je bilo že veliko izrečenega in napisanega, v našem prispevku pa želimo predvsem opozoriti na področje, kjer je bil etnološki vidik skoraj neupoštevan. To so **vaška naselja** ali bolje agrarni prostor, saj moramo prav pri vaških naseljih upoštevati širše fizično in kulturno okolje s svojimi specifičnimi družbenimi zakonitostmi. O prenovi vaškega prostora je bilo sicer prav tako že veliko napisanega in opravljeni so bili tudi že nekateri prenovitveni načrti. Toda le z vidika drugih strok, npr. arhitekture (Mušič, Grabrijan, Fister). Etnologija je na področju prenove vaškega ali agrarnega prostora povsem na začetku, v fazi oblikovanja izhodišč (metodoloških, še bolj pa metodičnih). Načrtovanje prenove vaških naselij ali širših območij v ruralnem prostoru (npr. dolinah, zaključenih vinogradniških predelih) se z etnološkega zornega kota v marsičem razlikuje od prenove mestnih naselij. Do podobnih spoznanj so prišli tudi arhitekti (npr. Fister). Govorjenje o prenovi vaškega prostora pomeni istočasno tudi prenavo gospodarskih in ekonomskih kategorij, npr. kmetijstva in obrti. Temeljni razlik med prenavo mest in vasi imajo svoje jedro spet v izrazito etnološki kategoriji, tj. v prebivalcih, ljudeh, ki tu prebivajo. Če smo že za mestna naselja ugotovili, da moramo prenavo pojmovati kot interdisciplinarni proces, moramo to sestavino pri vaških naseljih ali v ruralnem prostoru še bolj poudariti. Proces prenove vaških naselij pomeni za etnologijo in verjetno tudi za druge stroke (ali pa kar za družbo v celoti) primerno obliko ohranjanja naše arhitekturne dediščine, seveda v obliki žive, aktivne vključenosti v sedanost. Gre za poudarjanje nacionalne identitete in identitete posameznih pokrajinskih ter lokalnih »tipik«, nadalje za poudarjanje preteklih, a še vedno koristnih kvalitet bivanja in ne nazadnje za ohranjanje naše kulturne krajine v celoti z vsemi pozitivnimi posledicami razmerja med človekom in njegovim naravnim okoljem.

Dosedanja etnološka, zlasti terenska praksa govori v prid ljudem, manj pa v prid ustreznim strokovnim in upravnim strukturam, ki so dolžne skrbeti za vaško okolje, za naselja, posamezne stavbe ali ruralni prostor v celoti. Nezaupanje ljudi, ki v tem prostoru živijo, do forumov pomeni veliko oviro strokovnemu delu, zlasti še načrtov prenov. Nekatero kvaliteto bivalnega prostora človek lahko zazna šele ob določenih **vzgoji in izobrazbi**, da ne omenjamo vseh oblik, ki jih ponujajo najrazličnejše oblike pristopov do ljudi na terenu. Posamezni primeri birokratskega in na drugi strani tudi nekakšnega strokovnjakarsko avtoritativnega vedenja so že tako pereči, da bi se kazalo ob njih zamisliti. Spremeniti bi kazalo predvsem odnos do ljudi, ki naj bi sodelovali pri prenovi vaškega prostora. Kajti prav tukaj imamo opraviti s skoraj stoočstno drugačnim svetom kot v mestih, z značilnostmi privatnih lastniških odnosov, pri-

vatnih sredstev, da o drugih družbenih razsežnostih niti ne govorimo (npr. krajevna skupnost, povezanost, sosedski odnosi, tradicionalizem ipd.).

Pri prenovi vaških naselij in agrarnega prostora je etnološko zanimanje v osnovi usmerjeno tudi v genetično strukturalno raziskovanje kontinuitete načinov bivanja, v raziskovanje časovnih sprememb na področju odnosa kmečkega človeka do zemlje in bivalne lupine, v ugotavljanje ekonomike in delitve dela, poznavanje socialnih in poklicnih struktur, ki so pomembne sestavine pri reševanju s prenavo povezanih vprašanj itd.

»Zgodovinski« prostor v naših vaških naseljih je danes na taki stopnji, da imamo večkrat vtis njegovega načrtnega propadanja. Identiteto pokrajine in dokumente naše zgodovinske prisotnosti preglasujejo številne novogradnje in postopki, ki se ob poglobljeni analizi konkretnih načinov življenja pokažejo kot zelo neprimerni. Vendar se kljub temu zdi, da je to postal že kar cilj »naše svetle prihodnosti« (?) Prenovitveni načrti, pa naj bodo za mesta ali za vasi, zahtevajo primerno sodelovanje prebivalstva. Zato se prav pomena vzgoje ljudi še vsemalozoredno zavedamo. Številnim poskusom, predvsem spomeniško-varstvenim, manjka nekaj dobrih rešitev, ki bi kot vzorci ali modeli bili na voljo ljudem, da si jih ogledajo. Podobno velja tudi za tolikokrat kritizirane in poudarjene rešitve kmečkih domov v okviru prizadevanj za kmečki turizem. Seveda ne gre le za rešitve oz. končne izdelke, ampak bi morali prav v izpeljavo posameznih akcij vložiti več dinamike in trdnosti strokovnih izhodišč, ne pa da se le-ta preverjajo, dopolnjujejo, lepijo ali režejo med akcijo samo. Popolnoma človeško je dejstvo, da človek laže presoja posamezne pojave, če določeno stvar, novost, postopek vidi, otipa ali preizkusi kot pa, če je na »abstrakten« način seznanjen z njo prek dopisa, pogovora v ustreznem uradu ali ob obisku strokovnjaške komisije, celo iz nekega načrta, ki ga niti ne zna dobro »brati«. Če govorimo o vzgoji, bi seveda morali govoriti o oblikovanju odnosa do dediščine in prenove. (Prav zato morda ni brez pomena misel, da bi tudi spomeniška služba morala razvijati profil konservatorja pedagoga, ki bi moral v osnovi skrbeti le za stike z javnostjo).

Menda je še v veljavi podatek, da je na seznanjih slovenskega spomeniškega fonda največ etnoloških spomenikov (ponavadi so imenovani kot etnografski spomeniki, spomeniki ljudske arhitekture, spomeniki kmečke arhitekture in s podobnimi oznakami, ki samo dokazujejo vso aktualnost in kaotičnost na tem področju). V etnoloških okvirih vidimo, da je reševanje tega spomeniškega fonda možno le v okvirih organske povezanosti z načrti prenove. To pa bo v prihodnje mogoče doseči, poleg vseh drugih pogojev in tudi ovir, z nekoliko bolj sistematičnim delom na področju kadrovske politike in zaposlovanja. (Vendar to le v opombo, da ne bomo spet poslušali že znanih pripomb, češ, etnologi spet agitirajo za službe!).

Vlogo etnologije v okvirih prenovitvenih načrtov vaških naselij in agrarnega prostora bi lahko strnili v naslednje sklope:

1. Etnološko raziskovanje se usmerja na razkrivanje posameznih kulturnih struktur (npr. bivalne kulture) na ravni načina življenja.
2. Raziskovanje je usmerjeno v razkrivanje zakonitosti kontinuitete razvoja v razmerju človek — način življenja — arhitektura.

3. Historično (razvojno) in družbeno pogojene sestavine (značilnosti) v razvoju bivanja so v ospredju etnološkega zanimanja.

4. Poznavanje konkretnih pojavnih oblik v načinu življenja posameznih socialnih in profesionalnih plasti utegne v načrtih prenove izredno koristiti.

5. Razvojno ugotavljanje odnosov med ljudmi v nekem naselju; ugotavljanje tudi odnosov do

arhitekture in širšega okolja.

6. Razvojno ugotavljanje gospodarskih in ekonomskih kategorij, ki so posredno ali neposredno povezane z arhitekturo in okoljem v okviru prenove (npr. obrt).

LITERATURA:

(Gradivo okrogle mize »Etnologija-arhitektura«, Ljubljana, 20. 11. 1979), Glasnik SED 20/1980, št. 1, 1—11.
Janez Bogataj, Varovanje in prenova kmečkega stav-

barstva in slovenska etnologija. SodK 13/1980, št. 2, 19—21.

Peter Fister, Prenova vasi. SodK 13/1980, št. 2, 5—8. (Prenova Izole — gradivo). Glasnik SED 19/1979, št. 1, 1—28.

Ivan Sedej, Etnološke raziskave in delež etnologije v raziskovanju pogojev za ohranjanje starih mestnih in vaških jeder. Glasnik SED 18/1978, št. 3, 58—60.

Ivan Sedej, Družbeni pomen stavbne dediščine in odnos med kulturnim in naravnim okoljem (Teze za razpravo), Glasnik SED 18/1978, št. 4, 65—67.